

Trnka Krzysztof: Wpływ prawa rzymskiego na współczesne porządki prawne na przykładzie instytucji zachowku

Uniwersytet Wrocławski

Wstęp

Interesującym zjawiskiem jest podobieństwo norm prawnych obowiązujących w różnych państwach. Teoria prawa posługuje się pojęciem systemu prawnego – typu w celu opisanego zjawiska podobieństwa porządków prawnych.⁴⁴⁰ Takimi systemami - typami są m. in. prawo kontynentalne i *common law*. Niektórzy przedstawiciele doktryny mówią wręcz o rodzinach prawa. W dobie integracji europejskiej w ramach Unii ważkim pozostaje pytanie o istnienie prawa charakterystycznego dla kontynentu europejskiego i swoistej dla nas, Europejczyków, kultury prawnej. Przyczyną podobieństw pomiędzy prawem poszczególnych krajów jest zazwyczaj istnienie wspólnego dla nich korzenia. Może on mieć charakter religijny (prawo islamskie) lub etniczny (prawo germańskie). Wspólnym korzeniem dla prawa państw Europy kontynentalnej jest bez wątpienia prawo rzymskie, zwłaszcza w sferze prawa prywatnego. Wszak sam termin "prawo cywilne" jest po prostu adaptacją rzymskiego *ius civile*, prawa obywatelskiego.

Celem niniejszego artykułu jest porównanie instytucji zachowku, o bezdyskusyjnie rzymskiej proveniencji, występującej w prawie cywilnym dwóch krajów kontynentu europejskiego: Rzeczypospolitej Polskiej i Królestwa Hiszpanii, by ukazać wpływ prawa rzymskiego na współczesne prawo prywatne. Autor celowo wybrał dwa kraje o tak odmiennej historii, strukturze etnicznej, kulturze, temperamentach i klimacie, położone na przeciwległych krańcach kontynentu, by stwierdzonych podobieństw nie można było wytłumaczyć innymi czynnikami. W drugiej części niniejszego artykułu zaprezentowana zostanie instytucja zachowku w prawie wybranych państw pozaeuropejskich (które jednak ze względu na swą historię miały związek z naszym kontynentem). Ponieważ dokonanie wyczerpującej egzegezy złożonej przeciwko instytucji zachowku przekroczyłoby znacznie dopuszczalną objętość studenckiej publikacji, autor skupił się na najistotniejszych jej elementach: osobach uprawnionych do zachowku, wysokości zachowku i możliwości wydziedziczenia. Elementy te będą stanowić ramę dla porównania uregulowań z poszczególnych porządków prawnych.

⁴⁴⁰ A. Bator: *System prawny – typ [w:] Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, red. A. Bator, Warszawa 2012, s.198.



Geneza instytucji. Zachowek w starożytnym Rzymie

Powstanie i rozwój instytucji zachowku było przejawem konfliktu wartości obecnego w prawie i społeczeństwie starożytnego Rzymu. Obywatele rzymscy cieszyli się dalece posuniętą swobodą testowania, uważaną za logiczne rozwinięcie prawa własności, pojmowanego jako *plena in re potestas*. Z drugiej jednak strony istniało w społeczeństwie poczucie, iż zgromadzony za życia majątek należy zostawić krewnym na wypadek śmierci.⁴⁴¹ *Familia* gromadziła swój majątek na przestrzeni wielu pokoleń, dlatego istotne było prawne zagwarantowanie bezproblemowego przekazywania spadków z pokolenia na pokolenie. Rozdźwięk pomiędzy nakazami *mos maiorum* a zasadą swobody testowania był stale obecny w rzymskim prawodawstwie i doktrynie. W I wieku p.n.e. w społeczeństwie rzymskim nasiliło się zjawisko wydziedziczania krewnych i zapisywania majątków obcym osobom, np. wyzwolencom. By temu przeciwdziałać, wprowadzono szereg instytucji prawnych, wśród nich zachowek. Trudne do przecenienia znaczenie miała tu prawotwórcza działalność pretorów. Rygorystycznie unormowano możliwość wydziedziczenia. Krewnych płci męskiej należało wydziedziczyć imiennie (kobiety wystarczało *inter ceteros*, np. "wydziedziczam moje córki"). Rzymianin musiał też uregulować w testamencie status ewentualnego pogrobowca. Była to w owych czasach żywotna kwestia, ze względu na krótką średnią długość życia. Niedotrzymanie wymienionych wyżej wymagań skutkowało przyznaniem przez pretora spadkobiercom ustawowym skargi zwanej *bonorum possessio contra tabulas*, zmierzającej do obalenia postanowień testamentu. W praktyce, pretorzy z reguły odmawiali spadkobiercom testamentowym przyznania skargi *hereditatis petitio*, mającej na celu zmuszenie posiadacza do wydania spadku, jeśli miała ona być skierowana przeciw dzieciom zmarłego. W drugiej połowie I wieku p.n.e. zaczęła być używana *actio querela inofficiosi testamenti*. Do skorzystania z tej instytucji uprawnione były wydziedziczone dzieci spadkodawcy, które w ciągu pięciu lat od śmierci testatora mogły wystąpić do pretora o przyznanie im skargi przeciw dziedzicom testamentowym. W III wieku n.e. krąg osób uprawnionych do wystąpienia o przyznanie skargi rozszerzono też o rodziców i rodzeństwo zmarłego. Społeczne przekonanie o konieczności zadbania w testamencie o dobro najbliższej rodziny prowadziło do uznawania testatora za pozostającego w stanie zamroczenia umyślowego (a co za tym idzie – nieważności ostatniej woli), jeśli dokonał on nieuzasadnionego wydziedziczenia.

⁴⁴¹ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2009, s. 182.



Zachowek w prawie rzymskim zwany był *pars legitima* i wynosił jedną czwartą tego, co spadkobierca (dziecko, rodzic lub brat/siostra zmarłego) otrzymałby w wypadku, gdyby doszło do dziedziczenia beztestamentowego. Nieuzasadnione wydziedziczenie lub zapisanie uprawnionemu do zachowku mniejszej części spadku, niż ta, do której był uprawniony, umożliwiała wystąpienie do pretora o przyznanie odpowiedniej skargi przeciwko dziedzicowi testamentowemu. W VI wieku, za panowania cesarza Justyniana I, zachowek podwyższono do jednej trzeciej części ustawowej spadku. Wydziedziczenie uznawano za uzasadnione, gdy wystąpiła jedna z czternastu przesłanek określonych w justyniańskiej Noweli 115. Były to ciężkie przewinienia, np. zabójstwo testatora. Prawo rzymskie znało też skargi *querela inofficiosae donationis* i *querela inofficiosae dotis*, służące unieważnieniu darowizn, których testator dokonał za życia, a które, poprzez znaczne uszczuplenie jego majątku, zmierzały do obejścia przepisów o zachowku.

Zachowek w prawie polskim

Instytucja zachowku występuje również w polskim prawie spadkowym. Tworzą ją przepisy artykułów 991-1011 Księgi IV, Tytułu IV Kodeksu cywilnego z 23 III 1964. Zachowek jest częścią wartości udziału spadkowego, który przypadałby danej osobie w przypadku dziedziczenia ustawowego. Uprawnieni do zachowku są rodzice, małżonek i zstępni spadkodawcy. Wysokość zachowku to połowa wartości udziału, zaś dwie trzecie w przypadku uprawnionego trwale niezdolnego do pracy lub nieletniego zstępnego. Uprawniony do zachowku, który nie otrzymał należnego mu udziału (w postaci powołania do spadku, zapisu lub darowizny) może wystąpić z roszczeniem przeciwko spadkobiercy o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia/uzupełnienia zachowku. Roszczenie to przedawnia się po upływie pięciu lat od chwili ogłoszenia treści testamentu. Możliwe jest dziedziczenie roszczenia o zachowek. Do zachowku zalicza się darowizny oraz zapisy windykacyjne, a także koszty wychowania i ogólnego/zawodowego wykształcenia zstępnego, jeśli przekroczyły one przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku. Na zachowek wnuka lub dalszego zstępnego zalicza się darowiznę dokonaną przez spadkodawcę na rzecz jego wstępnego.

Rzymianie zwracali uwagę na zjawisko obchodzenia przez testatorów przepisów o zachowku poprzez dokonywanie darowizn za życia i uszczuplanie w ten sposób masy spadkowej. W takim przypadku uprawnionym do zachowku przysługiwała osobna skarga, mająca na celu unieważnienie czynności prawnych zmarłego. W prawie polskim przy



obliczaniu wartości zachowku bierze się pod uwagę zapisy windykacyjne i darowizny dokonane przez spadkobiercę w okresie dziesięciu lat przed otwarciem spadku, jeśli nie były one drobne, zwyczajowo przyjęte. Nie bierze się pod uwagę darowizn dokonanych, gdy spadkodawca nie miał jeszcze zstępnych (kiedy uprawnionym jest zstępny) lub przed zawarciem małżeństwa (kiedy uprawnionym jest małżonek).

Kodeks cywilny dopuszcza możliwość wydziedziczenia (tj. pozbawienia zachowku). Spadkodawca musi jednak uzasadnić to w treści testamentu jedną z przesłanek z art. 1008 k.c.: uporczywym, wbrew woli spadkodawcy postępowaniem w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego; popełnieniem przeciwko spadkodawcy lub jego najbliższemu umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu, wolności lub rażącej obrazie czci; uporczywym nie dopełnianiem względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. Katalog przesłanek ma charakter taksatywny. Ustawodawca wprowadził też możliwość przebaczenia. Wydziedziczenie staje się nieważne, jeśli spadkodawca przebaczył uprawnionemu przed śmiercią. Przebaczenia dokonać może nawet osoba pozbawiona zdolności do czynności prawnych, jeżeli tylko czyni to z dostatecznym rozeznaniem. Uregulowanie to umożliwia dokonanie przebaczenia nawet "na łożu śmierci".

Zachówek w polskim prawie spadkowym jest niemalże kalką instytucji rzymskiej. W obydwu porządkach prawnych jest to część wartości udziału spadkowego, który przysługiwałby uprawnionemu w przypadku dziedziczenia ustawowego. Nie otrzymanie zachowku jest dla uprawnionego podstawą do wysunięcia roszczenia o uzupełnienie udziału przez spadkobiercę testamentowego. Różnią się jedynie detale: rozmiary zachowku (większe w Kodeksie cywilnym) i krąg osób uprawnionych (w prawie polskim nie obejmuje on rodzeństwa, znaleźli się tam za to małżonek oraz wnuki i dalsi zstępni).

Zachówek w prawie hiszpańskim

Prawo rzymskie przywędrowało na Półwysep Iberyjski wraz z legionami. Podbój regionu przez państwo rzymskie rozpoczął się pod koniec III wieku p.n.e., w okresie drugiej wojny punickiej, a dobiegł końca za panowania Oktawiana Augusta. W roku 212 n.e. edykt cesarza Karakalli nadał wszystkim wolnym mieszkańcom prowincji obywatelstwo, a co za tym idzie, możliwość posługiwania się *ius civile*. Prawo rzymskie nie przestało być stosowane w Hiszpanii po upadku Cesarstwa Zachodniego. Półwysep Iberyjski i Południowa Galia zostały podbite przez Wizygotów – barbarzyński lud, który utworzył na tych terenach warstwę panującą. Ich król, Alaryk II, ogłosił w 506 roku edykt *Lex Romana Visigothorum*



(tzw. *Brewiarz Alaryka*), potwierdzający, iż ludność romańska w Hiszpanii podlegać będzie dalej prawu rzymskiemu.⁴⁴² Również w innych byłych prowincjach Cesarstwa, zgodnie z powszechną wówczas zasadą osobowości prawa, zdecydowana większość ludności posługiwała się w dalszym ciągu prawem rzymskim. Silne wpływy tego porządku prawnego w Europie zachodniej zostały utrwalone w okresie tzw. renesansu prawa rzymskiego (XI-XIII wiek), kiedy to "odkryto" na nowo kodyfikacją justyniańską i dokonano jej egzegezy. Wskutek dynastycznej ekspansji Habsburgów, Hiszpania złączona została w wiekach XVI i XVII ze Świętym Cesarstwem Rzymskim. W państwie tym doszło do recepcji prawa rzymskiego, czyli oficjalnego uznania jego mocy obowiązującej jako prawa sądowego.⁴⁴³ Biorąc pod uwagę te wielowiekowe tradycje, nie powinien dziwić fakt, iż nowoczesna kodyfikacja hiszpańskiego prawa cywilnego oparta została w dużej mierze na prawie rzymskim i narosłym dookoła niego dorobku doktrynalnym. Najważniejsze źródło hiszpańskiego prawa prywatnego stanowi Dekret Królewski z 24 VI 1889 – Kodeks cywilny. Na potrzeby niniejszego artykułu autor posłużył się tłumaczeniem rzeczonoego aktu prawnego na język angielski, dokonany przez hiszpańskie Ministerstwo Sprawiedliwości, co nadaje mu pewne cechy oficjalności.⁴⁴⁴

Instytucję zachowku tworzą przepisy artykułów 806-857 c.c. (*Codigo Civil*). Przed omówieniem zachowku warto jeszcze wspomnieć, iż prawo hiszpańskie, podobnie jak polskie i rzymskie, odróżnia dziedziczenie testamentowe i ustawowe. Dodatkowo możliwe jest dziedziczenie w części zgodnie z wolą testatora, a w części zgodnie z przepisami ustawy (art. 658 c.c.). Zachowek jest definiowany jako część spadku, którą testator nie może swobodnie rozporządzać, gdyż ustawa zastrzega ją dla osób uprawnionych (art. 806 c.c.). Osoby uprawnione do zachowku zwane są „dziedzicami przymusowymi” (nie oznacza to rzecz jasna, iż nie mogą oni zrzec się spadku). Do kręgu uprawnionych zalicza się dzieci i dalszych zstępnych, a w razie braku zstępnych - rodziców i dalszych wstępnych (807 c.c.). Również małżonek spadkodawcy posiada pewne uprawnienia. Hiszpański kodeks cywilny, w przeciwieństwie do polskiego, nie określa wprost udziału, jaki przysługuje każdej z osób uprawnionych. Określa natomiast, jaką część spadku testator nie może swobodnie dysponować. Ta część podlega podziałowi między osoby uprawnione. W przypadku, w

⁴⁴² K. Krasowski, B. Lesiński, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 2007, s. 297.

⁴⁴³ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2009, s. 265.

⁴⁴⁴ *Codigo Civil*, dostępny w Internecie [10.02.2015 r.]:

http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_%28C%C3%B3digo_Civil%29%5B1%5D.pdf.



którym spadkodawca zmarł i pozostawił zstępnych, jedna trzecia spadku może zostać swobodnie rozdysponowana, zaś dwie trzecie podlegają podziałowi pomiędzy zstępnych. W przypadku, w którym zmarły nie pozostawił po sobie zstępnych, natomiast żyją jego rodzice lub dalsi wstępni, połowa spadku może zostać swobodnie rozdysponowana, natomiast druga połowa podlega podziałowi pomiędzy wstępnych. Rodzice zmarłego mają pierwszeństwo przed dalszymi wstępnymi. W razie braku rodziców połowa zachowku przypada linii żeńskiej, a połowa linii męskiej wstępnych. Jeśli do zachowku uprawniony jest też małżonek spadkodawcy, zachówek wstępnych ograniczony zostaje do jednej trzeciej. Małżonkowi, który nie pozostaje w prawnej lub faktycznej separacji ze spadkodawcą, przysługuje dożywotnie użytkowanie na określonej części spadku: jednej trzeciej, jeśli do zachowku uprawnieni są też zstępni, połowie, jeśli do zachowku uprawnieni są wstępni, i dwóch trzecich, w razie braku innych uprawnionych.

Uprawniony do zachowku, który nie otrzymał należnego mu udziału w spadku, ma roszczenie o pokrycie lub uzupełnienie (art. 815 c.c.). Darowizny na rzecz dzieci wlicza się na poczet przysługującego im zachowku. Darowizny na rzecz osób spoza kręgu uprawnionych wlicza się do części spadku, którą testator mógł swobodnie rozporządzić. W wypadku, gdyby ich wartość przekroczyła część swobodną spadku, mogą one zostać częściowo lub w całości unieważnione (art. 819 c.c.). Przypomina to rzymskie instytucje *querela inofficiosae donationis* i *querela inofficiosae dotis*.

Codigo civil wprowadza możliwość wydziedziczenia uprawnionych do zachowku. Musi jednak wystąpić jedna z określonych w art. 853-855 c.c. przesłanek. Są to m. in. wyrządzenie krzywdy czynem lub słowna obraza, wielokrotne i poważne naruszenie obowiązków małżeńskich. Możliwe jest przebaczenie, co pociąga za sobą nieważność wydziedziczenia.

Regulacje hiszpańskie różnią się od polskich. Słabsza jest tu pozycja małżonka, któremu nie przysługuje udział w spadku, a jedynie użytkowanie. Zamiast określić wprost wartość udziału poszczególnych osób uprawnionych, ustawodawca hiszpański zdecydował się na podzielenie spadku na część, którą testator może swobodnie rozporządzić i część zastrzeżoną dla osób uprawnionych. Regulacja hiszpańska jest bardzo obszerna i nadmiernie kazuistyczna. Instytucja zachowku w polskim kodeksie cywilnym jest znacznie bardziej przejrzysta. Pewne znaczenie może mieć tu fakt, iż hiszpański kodeks cywilny ma już ponad sto lat. Mimo zagmatwania dotyczącego zmiennej wartości zachowku w zależności od różnych kombinacji zstępnych, wstępnych i małżonka wśród uprawnionych, zręby instytucji



pozostają niezwykle podobne do porządków prawnych Rzeczypospolitej Polskiej i starożytnego Rzymu.

Zachowek w prawie Luizjany

Luizjana jest jednym z pięćdziesięciu stanów USA. To terytorium o bogatej historii. Jako pierwsi Europejczycy dotarli tu hiszpańscy poszukiwacze El Dorado w XVI wieku. Pierwszą stałą kolonię założyli Francuzi w 1699 roku. W 1763 roku Francja przekazała władzę nad Luizjaną Hiszpanii, by uniknąć jej utraty w wojnie siedmioletniej. W 1803 roku Luizjana została zakupiona przez Stany Zjednoczone za 15 milionów dolarów. Luizjana wyróżnia się spośród innych stanów USA ze względu na swą dużą populację frankofońską i system prawny zbliżony do kontynentalnego. Pod tymi względami terytorium to bardzo przypomina Quebec. Choć prawo karne Luizjany opiera się głównie na *common law*, prawo cywilne tego stanu ma charakter kontynentalny. Jego najważniejszym źródłem jest Kodeks cywilny, oparty na francuskim *Code civil des Francis* z 1804 roku (tzw. Kodeks Napoleona). Zaś "Kodeks Napoleona uwzględniał w wielkiej mierze osiągnięcia jurysprudencji wywodzącej się z prawa rzymskiego."⁴⁴⁵ Prawo rzymskie trafiło więc do Luizjany za pośrednictwem państw kolonialnych: Francji i Hiszpanii. Praktycy i teoretycy prawa z Luizjany są świadomi i dumni z odrębności porządku prawnego swojego stanu.

Instytucji zachowku poświęcone są artykuły 1493-1514 Kodeksu cywilnego Luizjany.⁴⁴⁶ Osobami uprawnionymi do zachowku są: dzieci, które w chwili śmierci spadkodawcy nie mają ukończonego dwudziestego czwartego roku życia, dzieci w każdym wieku, które ze względu na niepełnosprawność psychiczną lub fizyczną w chwili śmierci spadkodawcy nie są w stanie zająć się sobą lub zarządzać swoim majątkiem. Na miejsce dzieci spadkodawcy mogą wejść ich zstępni, ale tylko pod warunkiem, iż dziecko zmarło przed spadkodawcą i w chwili śmierci spełniało jedną z dwóch przesłanek kwalifikujących do zachowku (wiek, niepełnosprawność). Podobnie jak *Codigo civil*, prawo Luizjany dzieli spadek na część, którą testator może swobodnie rozporządzić, i część, która ustawa zastrzega dla uprawnionych do zachowku i która podlega podziałowi między te osoby. W przypadku, w którym występuje jedna osoba uprawniona, spadkodawca może swobodnie rozdysponować

⁴⁴⁵ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2009, s. 332.

⁴⁴⁶ Kodeks Cywilny Luizjany, dostępny w Internecie [11.01.2015 r.]:

<http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67>.



trzy czwarte spadku. Jeśli występują dwie lub więcej osób uprawnionych, swobodnie dysponować można tylko połową.

Darowizny dokonane przez spadkodawcę na rzecz osób spoza kręgu uprawnionych nie mogą przekroczyć wartości części spadku przeznaczonej do swobodnego rozdysponowania. Darowizny dokonywane z części majątku zarezerwowanej dla osób uprawnionych do zachowku są nieważne (1498 CC). Spadkodawca może za to ustanowić w testamencie na rzecz małżonka dożywotnie użytkowanie na rzeczach wchodzących w skład spadku. Użytkowanie to można ustanowić również na części spadku, którą testator nie może swobodnie rozporządzać (1499 CC). Możliwe jest wydziedziczenie, ze względu na "sprawiedliwą przyczynę" (art. 1494 c.c.).

Luizjański Kodeks cywilny znacznie ogranicza krąg osób uprawnionych do otrzymania zachowku. Sposób określania wartości zachowku bardzo przypomina rozwiązania hiszpańskie.

Zachówek w prawie Filipin

Republika Filipin jest państwem położonym w Azji Południowo-Wschodniej. Kraj ten został odkryty w 1521 roku przez Ferdynanda Magellana i podbity przez Hiszpanów w drugiej połowie XVI wieku. Nazwę "Filipiny" archipelagowi nadano na cześć cesarza rzymskiego i króla hiszpańskiego Ferdynanda II Habsburga, o którym mówiono, iż "nad jego imperium nigdy nie zachodzi Słońce." Panowanie hiszpańskie utrzymało się na Filipinach do 1898 roku. Wtedy to władzę nad krajem przejęli Amerykanie. Republika Filipin jest oficjalnie niepodległa od 1946 roku. Jednym z języków urzędowych Filipin jest angielski, co znacznie ułatwia zapoznanie się z miejscowym prawem entuzjastom komparatystyki z Europy.

Głównym źródłem prawa cywilnego jest Ustawa Republiki Nr 386 z 18 VI 1949 – Kodeks cywilny Filipin.⁴⁴⁷ Artykuły 886-914 poświęcone są instytucji zachowku. Podobnie jak omówione powyżej porządki prawne, tak i filipiński wyróżnia dziedziczenie testamentowe, ustawowe i mieszane (art. 778 c.c.). Tak jak w kodeksach hiszpańskim i luizjańskim, zachówek jest definiowany jako ta część spadku, którą spadkodawca nie może swobodnie rozporządzać, gdyż jest ona zastrzeżona dla określonych w ustawie osób (art. 886 c.c.). Osobami uprawnionymi do zachowku są dzieci z prawego łoża (sic!) i dalsi zstępni, a w razie ich braku, rodzice i wstępni (tylko, jeśli spadkodawca pochodził z prawego łoża).

⁴⁴⁷ Kodeks Cywilny Filipin, dostępny w Internecie [10.02.2015 r.]:

<http://www.chanrobles.com/civilcodeofthephilippines.htm>.



Uprawnieni są także: małżonek i dzieci pozamałżeńskie. Zachówek dzieci z prawego łoża wynosi połowę spadku. Również rodzice i dalsi wstępni uprawnieni są do połowy spadku. Resztą spadkodawca może rozporządzić swobodnie. W przypadku, w którym występuje tylko jedno dziecko z prawego łoża lub dalszy zstępny, albo nie występuje żaden zstępny z prawego łoża, ale uprawnieni są rodzice lub dalsi wstępni, małżonkowi przysługuje zachówek wysokości jednej czwartej spadku. Jeśli występuje dwoje lub więcej zstępnych z prawego łoża, małżonkowi przysługuje zachówek w takiej wysokości, w jakiej otrzyma każdy ze zstępnych. Zaś w sytuacji, w której spadkodawca pozostawił nieślubne dzieci, małżonek uprawniony jest do jednej trzeciej spadku. W przypadku separacji pomiędzy małżonkami uprawnienie do zachowku ma tylko ten małżonek, który nie dał powodu do jej orzeczenia. Dzieciom pozamałżeńskim przysługuje połowa zachowku, do którego uprawnione są dzieci z prawego łoża. Ich zachówek bierze się z części spadku, którą spadkodawca mógł swobodnie rozporządzać i nigdy nie może przekroczyć jej wartości. Zachówek dziecka pozamałżeńskiego, które nie zostało uznane, wynosi cztery piąte zachowku uznanego dziecka pozamałżeńskiego. Uprawnionemu do zachowku przysługuje roszczenie o pokrycie/uzupełnienie zachowku. Darowizny na rzecz dzieci zaliczane są na poczet ich zachowku. Darowizny dla osób spoza kręgu uprawnionych dokonywane są z części spadku, którą testator mógł swobodnie rozporządzić. Darowizny przekraczające swą wartością swobodną część spadku są nieważne. Możliwe jest wydziedziczenie. Jego przesłanki to m. in. zamach na życie spadkodawcy, czyn lub słowo skierowane przeciwko rodzicowi, oskarżenie spadkodawcy o popełnienie przestępstwa.

Zachówek w prawie filipińskim wykazuje dalece idące podobieństwa do regulacji hiszpańskich, co nie powinno dziwić, biorąc po uwagę historię regionu. Pozytywnie należy ocenić lepszą sytuację wdowca/wdowy niż ta określona przepisami *Codigo civil*. Istotnym *novum* jest zróżnicowanie sytuacji dzieci z prawego łoża i pozamałżeńskich, niewątpliwie trudne do pogodzenia z europejskim systemem wartości. Ukazuje to różnice kulturowe pomiędzy Europą a Azją. Europejscy praktycy i teoretycy prawa doby globalizacji powinni się jednak przyzwyczajać do takich kontrastów. Wszak zetknięcie się cywilizacji zawsze jest też zetknięciem się porządków prawnych.

Wnioski

Prawo rzymskie i jego utrzymujący się do dzisiaj wpływ jest fenomenem na skalę światową. Otóż nie tylko prawo to przetrwało i było stosowane setki lat po upadku państwa,



które je wytworzyło, ale zdołało ono, pośrednio, poprzez inne państwa, rozszerzyć swoją strefę wpływu na kraje, które nigdy nie wchodziły w skład Cesarstwa! Prawo prywatne krajów Europy kontynentalnej, a nawet niektórych z krajów Ameryk i Azji, opiera się na fundamencie prawa rzymskiego. Wiele instytucji prawa rzymskiego, z niewielkimi zmianami, stosowanych jest w dniu dzisiejszym. W dalszym ciągu aktualny jest postulat Paula Koschakera, aby prawo rzymskie stanowiło wspólny język dla prawników z całej Europy. Najbardziej do tej pory zaawansowanym projektem wypracowania opartego na prawie rzymskim paneuropejskiego porozumienia w dziedzinie terminologii z zakresu prawa prywatnego było opublikowanie w 2008 roku *Draft Common Frame of Reference*.

Należy mieć jednak na uwadze, że ze względu na dziedzictwo prawa rzymskiego, prawnik z Polski powinien znaleźć wspólny język nie tylko ze swoim kolegą po fachu z Niemiec, ale też Quebecu, Luizjany, Ameryki Łacińskiej czy Filipin. Prawo rzymskie może więc pretendować nie tylko do roli prawa europejskiego, ale wręcz światowego. Dziedzictwo prawa rzymskiego jest więc w dalszym ciągu żywe, i to nie tylko, jak chcieliby złośliwi, w togach i sentencjach.

Bibliografia:

1. Bator A. (red.), *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, Warszawa 2012.
2. Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Berier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2012.
3. Krasowski K., Lesiński B., Sikorska-Dzięgielewska K., Wałachowicz J., *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 2007.
4. Maciejewski T. (red.), *Leksykon historii prawa i ustroju*.
5. Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2009.
6. Wołodkiewicz W., Zabłocka M., *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 2009.

Akty prawne:

1. Código civil, dostępny w Internecie [10.02.2015 r.]:
http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_%28C%C3%B3digo_Civil%29%5B1%5D.pdf.
2. Kodeks cywilny Filipin, dostępny w Internecie [10.02.2015 r.]:



<http://www.chanrobles.com/civilcodeofthephilippines.htm>.

3. Kodeks cywilny Luizjany, dostępny w Internecie [11.02.2015 r.]:

<http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67>.

